

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-9>

УДК 338.43.01:330.143.2

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

ASPECTS OF FORMING THE INTEGRATION POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Мазний Віталій Юрійович

аспірант,

Сумський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8507-6156>

Ковбаса Олександр Миколайович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри,

Сумський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2593-0362>

Maznyi Vitalii, Kovbasa Oleksandr

Sumy National Agrarian University

Наукова стаття присвячена вивченню теоретико-методологічних та практичних аспектів формування інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в Україні. Метою роботи є розробка теоретико-методологічних засад та обґрунтування практичних аспектів формування і реалізації інтеграційного потенціалу сільгоспвиробників. Проведено систематизацію та класифікацію різноманітних форм інтеграційних зв'язків у аграрному секторі України за напрямом процесів, характером зв'язків та галузевою специфікою. Ідентифіковано й класифіковано ендогенні та екзогенні чинники формування інтеграційного потенціалу підприємств, стимулюючі та стримуючі фактори цього процесу. Отримані результати мають практичну цінність для розробки науково обґрунтованих підходів до підвищення ефективності функціонування агропромислового комплексу України та посилення його конкурентних позицій на міжнародних ринках.

Ключові слова: інтеграційний потенціал, сільськогосподарські товаровиробники, інтеграційні зв'язки, агропромислова інтеграція, інституційне середовище, чинники впливу, конкурентоспроможність.

The scientific article is devoted to the study of theoretical, methodological and practical aspects of formation of the integration potential of agricultural producers in Ukraine. The relevance of the study is stipulated by the need to increase the competitiveness of domestic agricultural enterprises in the domestic and world markets by intensifying integration processes in the industry. The aim of the study is to develop theoretical and methodological foundations and substantiate practical aspects of the formation and realization of the integration potential of agricultural producers. The study uses a set of general scientific and special research methods: critical analysis of theoretical concepts of integration processes, systematization and classification of forms of integration ties, identification and typologization of influence factors, structural and logical analysis and generalization. The article systematizes and classifies various forms of integration ties in the agricultural sector of Ukraine by the direction of processes, the nature of ties and sectoral specifics. The endogenous and exogenous factors of formation of the integration potential of enterprises, stimulating and restraining factors of this process are identified and classified. The necessity of improving the institutional environment for the development of integration processes through the formation of an integrated regulatory framework, development of an effective institutional infrastructure and implementation of the best international practices is substantiated. An important conceptual guideline for institutional transformations should be the formation of a comprehensive regulatory framework aimed at stimulating various forms of integration interaction in the industry (legislative consolidation of the status and principles of functioning of agro-industrial clusters, rules for the activities of vertically and horizontally integrated structures, etc.) The results obtained are of practical value for the development of scientifically based approaches to improving the efficiency of the agro-industrial complex of Ukraine and strengthening its competitive position in international markets.

Keywords: integration potential, agricultural producers, integration ties, agro-industrial integration, institutional environment, factors of influence, competitiveness.

Постановка проблеми. Сільське господарство відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та формуванні експортного потенціалу України. Однак, на сучасному етапі розвитку галузі існують системні проблеми, серед яких низький рівень інтеграції сільськогосподарських товаровиробників постає одним із основних стримуючих чинників. Недостатня консолідація зусиль та ресурсів знижує конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств на внутрішніх та зовнішніх ринках, негативно позначається на ефективності їх функціонування та стримує розвиток агропромислового комплексу загалом.

У контексті поглиблення процесів глобалізації та посилення конкурентного тиску на світових ринках сільськогосподарської продукції формування інтеграційного потенціалу товаровиробників постає одним із пріоритетних завдань для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Активізація інтеграційних процесів дозволить підвищити продуктивність та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання шляхом об'єднання ресурсів, оптимізації логістичних ланцюгів, впровадження інноваційних технологій та кращого доступу до ринків збуту [11, с. 21].

З огляду на зазначене, комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів формування інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в Україні набуває неабиякої актуальності. Результати такого дослідження сприятимуть розробці науково обґрунтованих підходів до підвищення ефективності функціонування агропромислового комплексу та зміцненню його конкурентних позицій на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування інтеграційного потенціалу сільськогосподарських підприємств набуває особливої актуальності в контексті забезпечення сталого розвитку аграрної галузі України. Наукові дослідження в зазначеній сфері здійснюють такі вітчизняні науковці: С. О. Корецька [2], М. Ф. Кропивко, О. В. Ковальова [3], В. Кукса, О. Власенко, А. Бойко [4], Т. Ф. Ларіна, В. В. Даниленко [5], О. М. Могильний, О. В. Ходаківська [6], М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур [7], І. Садовська, Ю. Биховець [8], І. В. Фурман [10], О. С. Чмельова, А. К. Дергачова [11] та інші. Однак, недостатня теоретико-методологічна опрацьованість питань вибору оптимальних форм та механізмів інтеграційної взаємодії в агропромисловій сфері стримує

розвиток інтеграційних процесів у галузі. Відсутні комплексні наукові розробки щодо формування дієвих організаційно-економічних передумов для активізації горизонтальної та вертикальної інтеграції сільгоспвиробників. Наявність широкого кола невирішених теоретико-прикладних проблем у сфері формування інтеграційного потенціалу аграрних товаровиробників обумовлює необхідність проведення ґрунтовних наукових досліджень у зазначеному напрямку.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад та обґрунтування практичних аспектів формування і реалізації інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичний аналіз існуючих теоретичних концепцій інтеграційних процесів у сфері агропромислового виробництва засвідчує наявність різноманітних дослідницьких підходів, що мають як евристичний, так і обмежувальний потенціал для вивчення інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників.

Класичні економічні теорії фірми та теорія трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Вільямсон) розглядають інтеграційні процеси кризь призму мінімізації витрат на організацію господарських зв'язків та пошуку оптимальних форм координації економічної діяльності. Дані концепції концентруються переважно на питаннях вертикальної інтеграції, водночас недостатньо приділяючи уваги горизонтальним інтеграційним зв'язкам та специфіці агропромислової сфери [8, с. 64–65].

Неоінституційна теорія (Д. Норт, О. Вільямсон, М. Олсон) розглядає інтеграцію як результат пошуку найбільш ефективних інституційних угод між контрагентами. Її евристичний потенціал полягає у можливості аналізу інституційних детермінант активізації інтеграційних процесів. Однак вона має обмежену пояснювальну силу щодо ендогенних чинників формування інтеграційного потенціалу на рівні окремих підприємств [1; 7].

Ресурсна концепція розвитку підприємств (Е. Пенроуз, Б. Вернерфельт) досліджує інтеграційні процеси як механізм консолідації ресурсної бази суб'єктів господарювання. Ця теорія актуалізує важливість об'єднання ресурсних потенціалів для підвищення конкурентоспроможності, однак не повною мірою враховує специфіку аграрного сектору економіки [9, с. 117].

Теорія організаційної поведінки (Г. Саймон, Дж. Марч) розглядає інтеграцію як інструмент мінімізації невизначеності та ризиків у процесі прийняття рішень економічними агентами. Ця концепція дозволяє проаналізувати мотиваційні аспекти інтеграційної взаємодії, проте має обмежений інструментарій для оцінки інтеграційного потенціалу [10, с. 41].

Концепції агропромислової інтеграції та агрокластерної теорії (М. Портер, А. Маршалл) безпосередньо стосуються проблематики об'єднання зусиль суб'єктів господарювання в агропродовольчих ланцюгах. Вони мають високий евристичний потенціал для дослідження різних форм інтеграційних зв'язків, але потребують комплексного поєд-

нання з іншими теоретичними підходами [2, с. 10–11; 3, с. 19–20].

В цілому ж проведений аналіз засвідчує необхідність інтеграції різних теоретичних концептів для формування комплексної теоретико-методологічної бази дослідження інтеграційного потенціалу сільгосптоваровиробників. Жодна з існуючих теорій не здатна самостійно повною мірою пояснити феномен інтеграційних процесів у аграрній сфері. Тому доцільним є синтез різних підходів на основі міждисциплінарних зв'язків з урахуванням галузевої специфіки.

Систематизація форм і видів інтеграційних зв'язків у аграрній сфері може бути проведена за різними класифікаційними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика інтеграційних зв'язків в аграрному секторі України

Форма інтеграції	Характеристика	Специфіка для України
1. За напрямом інтеграційних процесів:		
Горизонтальна	Об'єднання зусиль товаровиробників на одному рівні виробничого процесу (сільгоспвиробники, переробники, збутові підприємства)	Найбільш поширеною є форма у вигляді сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Недостатній розвиток маркетингових та збутових кооперативів.
Вертикальна	Інтеграція різних ланок виробничого циклу – від виробництва до реалізації готової продукції	Активна діяльність агрохолдингів (Kernel, UkrLandFarming, Астарта-Київ та ін.), які консолідують землі, виробничі потужності, елеватори. Недостатній розвиток кластерних форм.
2. За характером інтеграційних зв'язків:		
Квазіінтеграція	Неформальні відносини між контрагентами на основі довгострокових угод	Поширена практика укладання форвардних контрактів на поставку продукції між агровиробниками та трейдерами/переробниками
Повна інтеграція	Формальні організаційно-правові зв'язки у межах єдиної інтегрованої бізнес-групи	Сформовані потужні агрохолдинги з вертикально інтегрованими виробничими циклами
Неповна інтеграція	Часткове об'єднання певних видів діяльності на засадах кооперації, союзів, спільних підприємств	Найбільш поширена на рівні сільгоспокооперативів та міжгосподарських агроформувань
3. За галузевою специфікою:		
- Рослинницько-тваринницькі кластери (об'єднання виробників зерна, олійних, тваринницьких комплексів)		Активний розвиток великих вертикально інтегрованих агрохолдингів за рахунок концентрації земельного банку та консолідації активів. Формування перших агропромислових кластерів у деяких регіонах України (Вінницька, Черкаська, Київська області).
- Плодоовочеві кластери (інтегровані структури з вирощування, зберігання, перероблення плодоовочевої продукції)		
- Агропромислові парки (консолідація виробників, переробників, об'єктів інфраструктури на певній території)		

Джерело: складено авторами на основі [2; 3; 10; 11]

Сучасний етап розвитку агропромислової інтеграції в Україні характеризується поширенням різноманітних форм і видів інтеграційних зв'язків, проте домінують напівінтегровані структури з високою часткою неформальних відносин [2; 5].

Ідентифікація та класифікація чинників, що детермінують процеси формування інтеграційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, є важливим етапом у розробці теоретико-методологічних засад дослідження.

За критерієм походження чинники можна диференціювати наступним чином (табл. 2).

Формування інтеграційного потенціалу сільгосптоваровиробників відбувається під комплексним впливом численних чинників як ендогенного, так і екзогенного характеру. Ідентифікація та врахування дії стимулюючих та стримуючих факторів є важливою передумовою розробки ефективних механізмів та інструментів активізації інтеграційних процесів у галузі. Так, для активізації інтеграції необхідно максимально задіяти внутрішні ресурси підприємств та використати стимулюючі зовнішні впливи (державна підтримка, кооперація з потужними партнерами, сприятливий інвестклімат). Водночас слід мінімізувати дію стримуючих чинників шляхом інституційних перетворень, оптимізації управління, впровадження механізмів зниження трансакційних витрат та запобігання конфліктам інтересів. Оптимальне поєднання внутрішніх ресурсних

можливостей підприємств з сприятливими зовнішніми умовами забезпечить реалізацію інтеграційного потенціалу сільськогосподарських підприємств [10; 11].

Удосконалення інституційного середовища для активізації інтеграційних процесів у аграрній сфері є вкрай важливим фактором з огляду на визначальний вплив інституційних чинників на траєкторії розвитку інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників.

Важливим концептуальним орієнтиром інституційних трансформацій має стати формування цілісної нормативно-правової бази, орієнтованої на стимулювання різних форм інтеграційної взаємодії у галузі (законодавче закріплення статусу і принципів функціонування агропромислових кластерів, норм щодо діяльності вертикально та горизонтально інтегрованих структур тощо). Також вкрай важливим інституційним механізмом є ефективна система державного регулювання та підтримки інтеграційних об'єднань (цільові програми підтримки кооперації малих виробників, преференції для учасників агрокластерів, фінансово-кредитні механізми стимулювання інтеграційних проєктів).

Розбудова ефективної інституційної інфраструктури агропромислового комплексу, що націлена на формування регіональних центрів розвитку інтеграційних зв'язків, створення спеціалізованих логістичних і маркетингових

Таблиця 2

Ідентифікація та класифікація чинників формування інтеграційного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Ендогенні (внутрішні)	Екзогенні (зовнішні)
<ul style="list-style-type: none"> – Розмір і спеціалізація виробництва – Рівень технологічного забезпечення – Кваліфікація персоналу та менеджменту – Фінансова стійкість та інвестиційний потенціал – Налагодженість логістичних та маркетингових систем 	<ul style="list-style-type: none"> – Державна аграрна політика та нормативно-правове регулювання – Розвиненість ринкової інфраструктури АПК – Наявність ефективних гравців (трейдерів, переробників, дистриб'юторів) – Рівень конкуренції та концентрації ринків збуту – Інноваційно-інвестиційний клімат у регіоні та галузі
Стимулюючі (драйвери) інтеграційні чинники:	Стримуючі (бар'єри) інтеграційні чинники:
<ul style="list-style-type: none"> – Ефект масштабу та економія на витратах – Диверсифікація виробництва та ризиків – Синергетичний ефект консолідації ресурсів – Доступ до інновацій та нових технологій – Посилення ринкової влади та збутового потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> – Високі трансакційні витрати пошуку партнерів – Загроза втрати автономії та конфлікти інтересів – Складність управління великими інтегрованими структурами – Недосконала нормативно-правова база – Недостатня державна підтримка

Джерело: складено авторами на основі [4; 6]

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

структур, упровадження цифрових платформ для координації діяльності учасників інтегрованих ланцюгів постачань, також є важливим фактором для активізації інтеграційних процесів у аграрній сфері [5, с. 73–74].

Всі зміни в інституційному середовищі повинні відповідати стандартам та практикам інституційного регулювання інтеграційних процесів у країнах ЄС та ефективного світового досвіду. Реалізація зазначених трансформацій сприятиме нівелюванню бар'єрів, що стримують формування інтеграційного потенціалу аграрних підприємств України [5, с. 75].

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що формування інтеграційного потенціалу є ключовим напрямком підвищення конкурентоспроможності та ефективності функціонування сільськогосподарських товаровиробників в Україні. Проведене наукове дослідження засвідчило необхідність комплексного підходу до формування теоретико-

методологічної бази вивчення інтеграційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників шляхом синтезу різних наукових концепцій на міждисциплінарній основі з урахуванням галузевої специфіки. Систематизовано та класифіковано різноманітні форми і види інтеграційних зв'язків в аграрному секторі України, визначено чинники формування інтеграційного потенціалу підприємств, ідентифіковано стимулюючі та стримуючі фактори цього процесу. Обґрунтовано необхідність удосконалення інституційного середовища для активізації інтеграційних процесів в агропромисловій сфері шляхом формування цілісної нормативно-правової бази, розбудови ефективної інституційної інфраструктури галузі та імплементації кращого зарубіжного досвіду. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні методичних підходів до оцінювання рівня інтеграційного потенціалу та ефективності його реалізації сільгоспвиробниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Olson M. The Devolution of the Nordic and Teutonic Economies. *The American Economic Review*. 1995. Vol. 85. No. 2. P. 22–27.
2. Корецька С. О. Економічний механізм розвитку агропромислової інтеграції. *Агросвіт*. 2012. № 7. С. 10–14.
3. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 18–30.
4. Кукса В., Власенко О., Бойко А. Інтеграційні процеси та їх значення для розвитку малих форм підприємництва в аграрному бізнесі. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 191–195. DOI: 10.32782/2224-6282/189-35
5. Ларіна Т. Ф., Даниленко В. В. Економіка України крізь призму інституційної теорії світового розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 4. С. 69–75.
6. Могильний О. М., Хоодаківська О. В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 4–9.
7. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.
8. Садовська І., Биховець Ю. Теорія трансакційних витрат: генеза і сучасність. *Економіст*. 2012. № 4. С. 64–66.
9. Трач Р. В. Ресурсна стратегія підприємства: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. № 21(2). С. 117–120.
10. Фурман І. В. Механізм управління організаційною взаємодією підприємств системи АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 3. С. 40–47.
11. Чмельова О. С., Дергачова А. К., Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. № 64 (1106). С. 20–25.

REFERENCES:

1. Olson M. (1995) The Devolution of the Nordic and Teutonic Economies. *The American Economic Review*, vol. 85, no. 2, pp. 22–27.
2. Koretska S. O. (2012) Ekonomichnyi mekhanizm rozvytku ahropromyslovoi intehratsii [Economic mechanism for the development of agro-industrial integration]. *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 10–14.
3. Kropyvko M. F., Kovalova O. V. (2018) Sutnist klastera yak novitnoi merezhevoi orhanizatsii spilnoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [The essence of the cluster as the newest network organization of joint activities in agro-industrial production]. *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 18–30.

4. Kuksa V., Vlasenko O., Boiko A. (2024) Intehratsiini protsesy ta yikh znachennia dlia rozvytku malykh form pidpriemnytstva v ahrarnomu biznesi [Integration processes and their significance for the development of small forms of entrepreneurship in agrarian business]. *Ekonomichnyi prostir*, vol. 189, pp. 191–195. DOI: 10.32782/2224-6282/189-35
5. Larina T. F., Danylenko V. V. (2018) Ekonomika Ukrainy kriz pryzmu instytutsiinoi teorii svitovoho rozvytku [The Economy of Ukraine through the Prism of the Institutional Theory of World Development]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Current issues of the innovation economy*, vol. 4, pp. 69–75.
6. Mohylnyi O. M., Khodakivska O. V. (2017) Vplyv ahrokhodyniv na rozvytok ahrarnoho sektora krainy [The impact of agricultural holdings on the development of the country's agricultural sector]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, vol. 6, pp. 4–9.
7. Malik M. I., Shpykuliak O. H., Mamchur V.A. (2019) *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehratsiini protsesy v ahrarnomu sektori ekonomiky : monohrafiia* [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agricultural sector of the economy: monograph]. Kyiv : NNTs «IAE», 374 p. (in Ukrainian)
8. Sadovska I., Bykhovets Yu. (2012) Teoriia transaktsiinykh vytrat: heneza i suchasnist [Transaction cost theory: genesis and modernity]. *Ekonomist*, vol. 4, pp. 64–66.
9. Trach R. V. (2016) Resursna stratehiia pidpriemstva: stanovlennia, suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku [Enterprise resource strategy: formation, current state, development prospects]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, vol. 21(2), pp. 117–120.
10. Furman I. V. (2021) Mekhanizm upravlinnia orhanizatsiinoiu vzaiemodiieiu pidpriemstv systemy APK [Mechanism for managing the organizational interaction of agricultural enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 3, pp. 40–47.
11. Chmelova O. S., Derhachova A. K. (2014) Ahropromyslova intehratsiia yak kontseptualnyi napriam rozvytku ahrarnykh pidpriemstv v Ukraini [Agricultural integration as a conceptual direction for the development of agricultural enterprises in Ukraine]. *Visnyk NTU «KhPI» – Bulletin of NTU «KhPI»*, vol. 64 (1106), pp. 20–25.